

Filipowska, Sylwia, *Obraz dziewiętnastowiecznego Stambułu w polskiej i tureckiej literaturze wspomnieniowej* (Polonya ve Türk Anı Edebiyatında 19. Yüzyıl İstanbul Portresi), Krakov: Księgarnia Akademicka, 2017, 358 s.

**Seyyal Körpe Kemer
(İstanbul Üniversitesi)**

Jagiellon Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü Türkoloji Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Sylwia Filipowska'nın Lehçe olarak kaleme aldığı ve 2017 yılında Polonya'da *Księgarnia Akademicka* yayınevi tarafından yayımlanan *Obraz dziewiğtnastowiecznego Stambułu w polskiej i tureckiej literaturze wspomnieniowej* (Polonya ve Türk Anı Edebiyatında 19. Yüzyıl İstanbul Portresi) başlıklı kitap, son yılların yazınsal çalışmalarında sıklıkla kullanılan *kent ve edebiyat ilişkisi* yaklaşımı doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Söz konusu eserde İstanbul, Polonyalı ve Türk gezginlerin kente yönelik algıları ve izlenimlerini aktarmak suretiyle edebi bakış açısıyla tasvir edilmiş olsa da, prensipte gerçek bir mekân olarak ele alınmıştır.

Filipowska, karşılaştırmalı edebiyat türüne özgün bir örnek teşkil eden bu çalışmasında gerek Polonyalı gerekse Türk yazarlar tarafından kaleme alınmış 19.yüzyıl İstanbul'una ilişkin anı yazılarının birbirine karşıt nitelikte tasvirler içerdiğine dikkat çekmiştir. Öyle ki okuyucu eserde karşılaştığı İstanbul yansımalarını ortak bir paydada birleştirmekte zorlanabilir: 19. yüzyılın İstanbul'u Henryk Sienkiewicz'in dile getirdiği gibi Pacanów'dan daha mı çirkindi yoksa bu konuda Michał Budziński'nin kentin Nepal'den daha güzel olduğuna ilişkin düşüncesine mi itibar etmek gerekirdi? Her yanı kaplamış olan kir ve pislik Adam Mickiewicz'in söylediği gibi kentte gezinti yapma arzusunun önüne mi geçmekteydi yoksa Antoni Zaleski'nin kente ayrı bir güzellik verdiğine ilişkin sözlerine mi inanılmalıydı? Yine Sienkiewicz'in sokak köpeklerinin görüntüleri ve kokularıyla mide bulantısı hissi uyandırdığı biçimindeki sözleri mi yoksa Sadri Sema'nın İmparatorluğun en özgür yaşayanları olduklarına ilişkin yorumu mu dikkate alınmalıydı? Eserleri ele alınan yazarlardan her biri anılarını kendi yansız gözlemlerine dayanarak biçimlendirdiğini iddia edecek olsa da, kentin resmedildiği metinlerinde buna benzer çok sayıda çelişkili düşünce ve yoruma rastlanmaktadır.

Bunun yanı sıra, klasik antik döneme tutkun yazarlardan Edward Raczyński ve Ahmet Midhat'ın İstanbul'a ilişkin tarihsel bilgilere ve kenti kuşatan antik unsurlara odaklanmış, anlatımlarındaki şairane ve coşkun üslupla ayırt edilen Jan Gnatowski ve Abdülhak Şinasi Hisar'ın ise karşılarına çıkan her bir ayrıntıyı yüceltme, idealize etme ve ona şiirsel bir anlam yükleme eğiliminde olduğu göze çarpmaktadır. Eserde müşkülpesentlik özelliğiyle bilinen Karol Niedziałkowski'nin İstanbul'u tasvir ederken sarf ettiği "*Birbirine daha az benzer, daha çeşitli tepelerle donatılmış, uçurumlarla iç içe geçmiş, ormanlarla kaplanmış, kasaba ve köyleri daha düzenli biçimlenmiş olsaydı, Boğaz hakikatten de çok güzel olurdu*"¹ şeklindeki sözleri dikkat çekicidir.

¹ Filipowska, Sylwia, *Obraz dziewiętnastowiecznego Stambułu w polskiej i tureckiej literaturze wspomnieniowej*, Księgarnia Akademicka, Krakov, 2017, s.316

Filipowska, kitabını yazmaya başlamadan önce 19. yüzyıl İstanbul'unun edebi tablosunu yansıtmaya amacıyla gerçekleştireceği araştırmaların türsel, konusal, biçimsel ve niteliksel açıdan birbirinden farklı özellikte ve mümkün olduğunca fazla sayıda kaynaktan yararlanmayı gerektirdiğinin bilincinde olduğunu belirtmiştir. Ancak 19.yüzyılda gerek Polonya gerekse Türk edebiyatında doğrudan ya da dolaylı olarak İstanbul ile bağlantılı oldukça fazla sayıda anı metninin ortaya çıkmış olduğu gerçeğiyle yüzleşince, bu kaynaklar üzerinde belli ölçütler doğrultusunda sınırlama yapma yoluna gitmiştir. Bu nedenle içerisinde pek çok makalenin yer aldığı seri yayınları, el yazmalarını ve yanı sıra Arap dilinde kaleme alınmış yazıları elemiş, incelemelerini yalnızca Türkçe ve Lehçe yazılmış basılı kitaplar üzerinde gerçekleştirmiştir. Bu şekilde bir kaynakça sınırlandırılması yapılmasının ardından geriye üzerinde inceleme yapılacak 39 Lehçe ve 35 Türkçe kitap kalmıştır. Çalışma kapsamında eserleri incelenmiş edebiyat dünyasının büyük isimleri arasında Adam Mickiewicz, Henryk Sienkiewicz, Maurycy Mann, Teodor Tomasz Jeż, Ahmed Midhat, Muallim Naci, Halit Ziya Uşaklıgil, Abdülhak Şinasi Hisar bulunmaktadır. Manswet Henryk Aulich, Antoni Waśniewski, Adam Michałowski, Henryk Bartsch, Mehmet Tefvik, Naciye Neyyal Biren, Leyla Saz ve Ahmet Semiz Mümtaz gibi edebiyat dünyasında nispeten az tanınan yazarların eserleri de değerlendirilmeye alınmıştır. Kaynak metinlerin türsel çokluğu ve yazarlarının farklı toplumsal sınıflardan gelmiş olması konuyu farklı düşünce ve bakış açıları doğrultusunda inceleme olanağı vermiştir.

Filipowska'nın bu kitabı beş ana bölümden oluşmaktadır. "*Neden İstanbul?*" başlıklı ilk bölümde yazar, kendisini 19.yüzyıl İstanbul'unu konu almaya yönlendiren etkenleri açıklamıştır. Söz konusu dönemde Polonyalı gezginlerin seyahat etmek için İstanbul'u seçmelerinin başlıca nedenlerini kentin Kutsal Topraklara giden yolda geçiş noktası olması, siyasi göçler, ulusal bağımsızlık hareketleri, antik çağdan kalan tarihi kalıntılara ulaşmak, Doğunun gizemli atmosferiyle buluşmak ve diğer turistik amaçlar olarak belirlemiştir. Türk yazarların ise İstanbul konusunu tamamen aidiyet duygusu etkisiyle ele aldıklarını öne sürmüştür. Filipowska, gezginlerin İstanbul'a farklı motivasyonlar doğrultusunda gelmiş olmalarının kent gerçekliğini algılamalarındaki etkisi üzerinde düşündürmek istemiştir okuyucusunu.

İstanbul'a İlişkin İlk İzlenimler başlıklı ikinci bölümde yazar, Polonyalı gezginlerle Türk gezginlerin anılarını birbirinden ayrı kategorilerde incelemiştir. Polonyalı yazarların genellikle gezi gözlemlerine yer verdikleri günlük, röportaj ve mektup türündeki anı yazılarında, kentin daha çok tarihsel ve mimari özellikleriyle abartılı bir biçimde tasvir edildiği belirtilmiştir. Türk yazarlar ise daha çok dönemin toplumsal yapısına ilişkin bakış açılarını yansıtmışlardır. Öncelikle dilsel bariyer nedeniyle İstanbul'u ziyaret eden Polonyalı bir gezginin toplumsal- geleneksel incelemelere nispeten uzak kalıp kentin

görsel boyutuna odaklanmış olması şaşırtıcı değildir. Polonyalı yazarların anı eserlerini kaleme alırken seçtikleri hedef kitlenin beklentileri ve kültürel alt yapısı doğrultusunda hareket etmiş olma olasılıkları da yüksektir. Türk yazarlar çocukluk anılarından beslenerek idealize edilmiş bir İstanbul tasviri gerçekleştirmiş, geniş bir zaman yelpazesi üzerinde kentte meydana gelen değişimleri vurgulamışlardır. Polonyalı yazarlar ise kentin anlık görüntüsünü aktarmışlardır.

Kent Alanı başlıklı üçüncü bölümde Tarihsel Konstantinopolis, Galata ve Pera, Üsküdar, Boğaz, Prens Adaları gibi İstanbul'un halka açık alanlarının en göze çarpan unsurları anlatılmıştır. Türk yazarların anıları okuyucuya turistler için ulaşılması pek mümkün olmayan halktan insanlara ait evleri, hatta Sultan II. Abdülhamit'in haremını tanıma fırsatı verir. Bu bölümde Türk ve Polonyalı yazarların tasvirleri birbirini tamamlamak suretiyle İstanbul'un doğal, kültürel ve geleneksel özelliklerine ilişkin zengin bir tablo sunar. Kitapta aynı kültürel kimliğe ait yazarlar tarafından kaleme alınmış metinlerdeki benzerliklere dikkat çekilmiştir. 19. yüzyıl İstanbul'una ilişkin Polonyalı yazarların yorumlarında *hayranlık* ve *tiksinti* şeklinde birbirine kaşıt iki duygunun varlığından söz edilmiştir. Kentin dıştan görüntüsünün uyandırdığı hayranlık duygusu çoğunlukla bakımsız ve kirli olarak nitelendirilen cadde ve sokaklarında yapılan gezintinin ardından yerini düş kırıklığına bırakmaktadır. Gezgincilerden her birinin İstanbul'a yaklaşırken kente ait ilgilerini çeken unsurlar aynı olmuştur: Boğaz, kayıklar, kıyı evleri, saraylar, bahçeler, serviler, minareler, kubbeler, caddeler, köpekler. Türk yazarlar tarafından yazılmış olan metinler de birbirine benzerlik gösterir. İstanbul temasının işlendiği Türkçe metinlerin ortak paydasında yer alan unsurların başında "aile evi" bulunur. Çoğunlukla bu evin bulunduğu mahalle ve binanın özellikleri betimlenir. Söz konusu betimlemeler yazarların çocukluk anılarını, dolayısıyla geçmişe bakışları eşliğinde zihinlerinde biçimlenmiş 19. yüzyıl İstanbul'unu resmeder.

Kent Halkı başlıklı dördüncü bölümde İstanbul'da Türkler, Yunanlılar, Ermeniler, Yahudiler ve Avrupalılar gibi farklı milletler ve temelde Müslüman olmak üzere, Katolik ve Ortodoks Hıristiyan gibi farklı dinlerden insanların bir arada yaşamakta olduklarından söz etmiş, halkın gelenek ve göreneklerini, çalışma ve dinlenme tarzlarına yer vermiştir. Polonyalı yazarların söz konusu dönemde nüfusu yaklaşık altı yüz bin ile bir milyon arasında olan kent yaşayanlarını milli ve dini kökenleri, Türk yazarların ise bireysel özellikleri ve komşu ya da tebaa biçiminde ait oldukları toplumsal sınıf doğrultusunda tanımladığı saptanmıştır.

İstanbul'a Veda başlıklı beşinci bölümde gezginlerin İstanbul'dan ayrılırken hissettikleri duygular ve seyahat deneyimlerinin sonunda edinmiş oldukları izlenimlerin özeti aktarılmıştır.

Filipowska'nın "Polonya ve Türk Anı Edebiyatında 19. Yüzyıl İstanbul Portresi" adlı bu eserinde yazarların bireysel fikirlerine tesir eden unsurlardansa, algılarının ortak paydasına odaklanmayı yeğlediği söylenmelidir. Polonyalı ve Türk yazarların İstanbul betimlemelerinde öne çıkardıkları unsurlar birbirinden farklı olsa da kentin edebi tablosu her iki anlatıcı grubunun kaleminde ortak bir paydada buluşmayı başarmıştır. İstanbul'un edebi tablosu birbirinden farklı yaklaşımlar, düşünceler ve stereotipler doğrultusunda biçimlendirilmiş olsa da, tüm bunlara ilham veren kentin bağımsız ve özgün dili olmuştur.

Türk Dili ve Edebiyatı ve Leh Dili ve Edebiyatı bilim dallarının her ikisinde de uzmanlığı olması Filipowska'nın gerek Polonyalı gerekse Türk yazarlar tarafından kaleme alınmış 19. yüzyıl İstanbul'una ilişkin anı metinlerini yetkin bir biçimde incelemesini sağlamış, böylelikle bu eseri aracılığıyla Polonyalı okurların çağlar boyunca türlü uygarlıklar, kültürler, dinlere ve dillere ev sahipliği yapmış olan İstanbul'u özellikle de Türk gelenek ve görenekleri bağlamında tanımalarına olanak vermiştir.